ЄВРОПА 21.05.2024 | Ернст Гіллебранд

Уже не євробоби?

Праві популісти дедалі частіше позиціонують себе як справжні захисники Європи. Силу цього наративу не слід недооцінювати.

За кілька тижнів відбудуться вибори до Європарламенту. Опитування показують високі рейтинги правопопулістичних і євроскептичних партій. Ба більше, в Страсбурзі й Брюсселі можуть з'явитися нові сузір'я політичної більшості. З огляду на це, постає питання, в чому полягає і як проявляється «антиєвропейськість» цих партій. Адже самі вони позиціонують себе геть інакше: не як опоненти, а як захисники Європи. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан любить писати в X під хештегом MEGA – *Make Europe Great Again*.

Така поведінка має дві основні причини. Одна з них банальна, зумовлена передвиборчою тактикою: праві популісти й націонал-консерватори по всій Європі зрозуміли, що надмірна критика ЄС і постійні конфлікти з брюссельськими інституціями не окупаються на виборчих дільницях. Марін Ле Пен з заявами про бажання вийти з єврозони не виграла президентські вибори у Франції, Ярослав Качинський з нав'язливою критикою ЄС не переміг на парламентських виборах у Польщі. Іншу модель взяла на озброєння Джорджа Мелоні, яка хоче не вийти з ЄС, а скоріше захопити його політично і змінити зсередини. *If you can't beat them, join them.*

Крім того, змінилася сама ідеологія правого популізму. Американський політолог Френсіс Фукуяма в своїй книзі «Ідентичність» ще в 2018 році зазначив, що орієнтація лівих на політику ідентичності з її акцентом на правах меншості загрожує дефіцитом представництва й визнання серед більшості. Правий популізм дуже вдало проліз у цю прогалину. Він використовує концепції лівої політики ідентичності, але змінює напрямок їхньої аргументації: замість того, щоб наголошувати на правах меншості, він стверджує право більшості на визнання, повагу та збереження своєї культурної ідентичності. Тобто стилізує себе не тільки під захисника традиційних національних ідентичностей, але й під захисника історичного Заходу і його інституцій.

Цей ідеалізований Захід, історичним ядром якого є Європа, спирається, згідно з аргументацією правого популізму, на три інституційні стовпи: націю, «природну сім'ю» як основу суспільства й християнство. Історично Європа стала тим, чим була довгий час – взірцем цивілізації та науково-технічним центром світу – завдяки тому, що сформувала політичні спільноти, здатні діяти разом з націями, які б об'єднували й представляли культурні ідентичності народів. «Нація, – каже Віктор Орбан, – це чудовий винахід Заходу. Це серце вільного світу».

Правий популізм дуже вдало проліз у прогалину

Другий стовп – «природна сім'я», що складається з жінки, чоловіка й дитини (дітей). Саме в цьому базовому осередку суспільства відбувається основне культурне та емоційне формування людей (що, як стверджується, робить його особливо небажаним для лібералізму, спрямованого на ідеологічне перепрограмування). Завдання держави – зберігати й захищати сім'ю, давати людям можливість народжувати й виховувати дітей.

По-третє, з переходом до ідентичнісного дискурсу побільшало також посилань на християнство. Ці посилання, звісно, мають підтекст: звинувачення сучасного лібералізму, а також ісламської імміграції в тому, що вони загрожують цьому фундаменту західного світу. Як сказала Джорджа Мелоні в одному з інтерв'ю, християнське (а також елліністичне) коріння відрізняє Захід від решти світу: «Ми на Заході вважаємо, що ці принципи – свобода, рівність, демократія, справедливість, синтез розуму й трансцендентності – універсальні. Але, якщо подивитись навколо, доводиться визнати, що це не так, що ці цінності характерні для культури певної частини світу. Це наша ідентичність – європейців і західних людей, дітей класичної та юдео-християнської культури».

І, звичайно, популізм також претендує на демократичність. Це тому, що дуже важливим аспектом того християнського Заходу, про який розповідає [правопопулістична] аргументація, є його демократичний характер: демократія виникла на Заході й ніде більше. Вона змогла виникнути, тому що християнство передбачає фундаментальну рівність людей перед Богом. «Ліберальна демократія ніколи не змогла б виникнути без християнського культурного фундаменту», – каже, наприклад, Віктор Орбан.

Цей ідеалізований Захід, цей цивілізаційний європейський проєкт,

заснований на християнстві, націях і сім'ях, зараз, як стверджує правий популізм, під загрозою. Його атакують нібито надмірний і дедалі авторитарніший лібералізм і брюссельський проєкт централізації. Лібералізм, мовляв, ненавидить усі традиції й традиційні інститути, а брюссельський бюрократизм – нації й національні демократичні держави. Система з центром у Брюсселі дозволила створити порядок, який знецінює участь громадян у демократичних процесах, послаблює національні держави як сфери дії та організації й значно розширює сферу впливу владних і майнових еліт.

Все ж таки силу правопопулістського наративу про європейську ідентичність не слід недооцінювати

В своїй промові в Гайдельберзькому університеті в березні 2023 року тодішній прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький попереджав про небезпеку виникнення європейської супердержави, якою керуватиме «нечисленна еліта». «Політика, – зазначав він, – це завжди про вибір. Але цей вибір має робитися біля виборчих урн, а не в тихих кабінетах бюрократів. Чи справді ми хочемо загальноєвропейську космополітичну еліту з величезною владою, але без мандату від виборців?». Результатом цього буде не сильніша Європа, а слабша, яка сама позбавить себе джерел сили і, відповідно, не зможе реалізовувати свій потенціал. «Європа може бути набагато успішніша, набагато більша, набагато розвиненіша й набагато потужніша, ніж її нинішній послужний список», – казав Віктор Орбан 2019 року.

Будь-яка ідеологія – це інтелектуальний конструкт. Правий популізм у його нинішньому вигляді презентує себе як різновид позитивного «окциденталізму». Він проєктує культурні, соціальні й політичні характеристики на ідеалізований «Захід» та ідеалізовану «справжню Європу». Таким чином він визначає культурну ідентичність, яку необхідно зберігати й захищати від цивілізаційно інших речей – сучасного ультралібералізму, імміграції, ісламу. Або, як пояснює Мелоні: «Я зовсім не хочу дистанціюватися від Європи, я хочу, щоб Європа не дистанціювалася від самої себе».

Ця конструкція страшенно сумнівна. Цього чудового Заходу, цієї ідеалізованої Європи, населеної мирними народами й щасливими

сім'ями, ніколи не існувало. Демократичні імпульси християнських церков також протягом 2000 років залишалися керованими – як всередині, так і зовні. І все ж таки силу правопопулістського наративу про європейську ідентичність не слід недооцінювати. В світі, де загострюються економічні, геополітичні й культурно-релігійні протистояння, де зростає глобальна міграція, а кінець західної гегемонії стає дедалі відчутнішим, політика ідентичності, яка обстоює «своє», європейську цивілізацію та її цінності, може залишатися привабливою.

Основні мотиви дискурсу правого популізму – захист західних цінностей, зміцнення Європи – безперечно, також пов'язані з темами усталеної політики. Вона теж вважає, що «європейський спосіб життя» під загрозою, але з зовсім інших причин, ніж правий популізм. Завдання мейнстрімної політики – краще, ніж раніше, пояснювати, чому її політичні пропозиції більш підхожі для захисту європейських цінностей та інтересів. На тлі результатів виборів у багатьох європейських країнах у попередні роки можна запідозрити, що дотепер це було не зовсім успішно. Просте навішування ярликів «єврофобів» на правих популістів, вочевидь, буде дедалі менш ефективним.

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Ернст Гіллебранд

Д-р Ернст Гіллебранд (Ernst Hillebrand) є керівником проєкту «Європейські економіки Сходу» Фонду ім. Фрідріха Еберта в Будапешті. Після вивчення політології з 1990 року працював на різних посадах у Фонді, зокрема, був керівником відділу Аналізу міжнародної політики, відділу Центральної та Східної Європи, а також керівником представництва у Варшаві, Парижі, Лондоні та Римі.